

УДК 94:327(497.11:44)"1862"(093.2) ;
355.02(497.11)"1862"(093.2)

Урош Татић, истраживач-сарадник

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ, БЕОГРАД

E-mail: urostatic@yahoo.com

СТАВ ФРАНЦУСКЕ ПРЕМА ИСПОРУЦИ ОРУЖЈА СРБИЈИ 1862. ГОДИНЕ¹

АПСТРАКТ: Крајем децембра 1862. године дошло је до сукоба између Порте и Србије због преношења оружја из Русије за Кнежевину. Држање Француске и Русије и утицај француске владе на кнеза Кузу омогућили су превоз и спречили Порту да предузме енергичније мере. Док су Енглеска и Аустрија отворено стале на страну Порте, а Русија на страну Србије и Румуније, Француска је заузела умерен став и настојала да спор буде решен повољно по кнежевине.

Кључне речи: Француска, Србија, Румунија, Леонел Мутје, Друен де Лиис, кнез Михаило, кнез Куза.

Тема српско-француских односа у нашој историографији садржи невелики број историографских јединица, што се посебно односи на период средине деветнаестог века.² Због тога су неке од мањих дипломатских „епизода“ остале у потпуности непознате, или ба-

¹ Текст је резултат рада на пројекту који финансира Министарство просвете и науке Србије, „Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске модерне“. Евиденциони број 177031.

² Г. Јакшић, В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила. Први балкански савез*, Београд, 1963; Љ. Алексић, *Став Француске према Србији за време друге владе кнеза Милоша и Михаила (1858–1868)*, Београд, 1957; Р. Перовић, *Дипломатски спор о преносу српског оружја 1862 преко Румуније*, Годишњица Николе Чупића XLVIII, Београд, 1938; Ј: Ристић, *Спољни одношаји Србије новијега времена*, I–III, Београд, 1887, II; В. Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд, 1925.

рем недовољно разјашњене. Једна од тих је и став Француске према испоруци руског оружја Србији 1862. године, што ће бити главна тема овог излагања. Према томе, ова тема је дипломатске и истовремено војне природе.

Крајем 1862. године, после укидања ванредног стања које је уведено због турског бомбардовања Београда (17. јуна), изгледало је да ће у том делу Турског царства уследити период затишја.³ Пажања сила била је усредсређена на црногорско питање. Порта је објавила да безбедност Царства захтева контролу над јединим стратегијским путем који је водио преко територије Кнежевине Црне Горе, дуж кога је намеравала да подигне карауле за турске посаде. Француска и Русија су безуспешно одвраћале Порту од ове одлуке, али је, подржана од Енглеске, она ипак приступила радовима.⁴

Француски вицеkonzул у Београду Огист Дозон (Auguste Dozon) обавестио је амбасадора у Цариграду и министра спољних послова да је, средином новембра у Видину, по налогу турског паше, заплењен руски брод *Работник*, који је Дунавом преносио товар шалитре и олова у полугама. Овај товар послало је за Србију француско друштво из Марсеја AN Ducros et Cie, чији је власник Дикро (Ducros) био ортак српског трговца Манојла Јокића. Крајем 1861. године председник владе и министар иностраних дела Илија Гарашанин послао је Јокића у Париз да с француским министром спољних послова Едуаром Тувнелом (Edouard Thouvenel) договори испоруку оружја Србији. Иако је његова мисија била неуспешна, изгледа да је Јокић успео да барем незваничним путем прибави војни материјал. Гарашанин је уверавао француског вицеkonzула да српска влада није извршила наруџбину, али да је спремна да откупи товар чим стигне до њене територије.⁵ Ову његову изјаву треба прихватити са резервом. Тешко је поверовати да су шалитра и олово, које је требало допремити у Србију, имали другачију намену сем да послуже у војне сврхе. Вредност заплењене робе износила је сто хиљада франка, што је тада била знатна сума. Вероватно да је иза читавог посла стајала српска влада и да је видински паша, проценивши да је у питању војни материјал, задржао товар заједно с бродом.

После неуспелог Јокићевог покушаја у Француској, помињани су преговори о набавци у Саксонији и Белгији. У случају да Турска не одобри овај пренос, кнез Михаило намеравао је да замоли Русију

³ Сви датуми наведени у тексту, осим ако то није посебно назначено, дати су према новом календару.

⁴ Г. Јакшић, В. Вучковић, *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила, Први балкански савез*, Београд, 1963, стр. 159.

⁵ АСАНУ, Исписи Гргура Јакшића из Архива француског министарства спољних послова, извештаји из Београда за 1862, Дозон Друен де Лиису, Београд, 7. XII 1862, No 110; Дозон Мутјеу, Београд, 23. XI 1862, анекс уз извештај No 110.

за помоћ. Кнежева замисао је била да Русија представи оружје као своје, а затим га пребаци до Одесе, одакле ће на лакши начин бити испоручено Кнежевини.⁶ Преговори о набавци за српску војску, које су у лето 1862. године у Паризу водили специјални изасланик српске владе Милоје Лешјанин и министар Тувнел, такође су неуспешно окончани. Међутим, том приликом Тувнел је изнео своју замисао како би оружје могло бити допремљено. Пошто Аустрија неће дозволити пренос преко своје територије, при чему ће и Турска бити спремна да осујети пренос истог преко Босфора, Тувнел је предложио да се операција спроведе преко Бесарабије и Румуније. У начелу, Француска није имала ништа против наоружавања српске народне војске, на чијем је челу у то време био француски пуковник Иполит Монден (Hippolyte Florentin Mondain).⁷ Наоружавање је било у складу са учвршћењем унутрашње аутономије Србије и њеном будућом улогом на Балкану.⁸

Проблем пред којим се наша српска влада решен је предусретљивошћу Русије, која је за наоружавање народне војске поклонила 39.200 пушака с прибором и 3.000 сабљи. Радило се о пушкама које је руска влада избацила из употребе после Кримског рата (1853–1856).⁹ Три дана после бомбардовања Београда Гарашанин је задатак да оружје из Русије, преко Румуније, допреми у Србију поверио помоћнику министра унутрашњих дела у пензији Атанасију Николићу. На пут у Букурешт Николић је кренуо 1. јула. Ту је ради даљих упутстава српске владе ступио у везу са Карлом Пацеком, личним лекаром и повереником кнеза Михаила, и предао му Гарашаниново писмо за румунског кнеза Кузу. На аудијенцији код кнеза Кузе Пацеку је обећано да ће пренос оружја бити допуштен. Гарашанин је о томе одмах био обавештен.¹⁰

Док је руски посланик у Цариграду кнез Лобанов покушавао да ослободи брод *Работник*, стигла је вест од аустријског конзула у Галацу да се преко Румуније креће конвој од преко четири стотине кола с оружјем за Србију.¹¹ Пошто се одмах сазнало да пошиљка долази из Русије, аустријски и енглески конзул у Букурешту, као и

⁶ Исто, извештаји из Београда за 1861. Тасти Тувнелу, Београд, 5. XII 1861.

⁷ О Мондену и његовој активности у Србији опширније: Д. Вуксановић Анић, *Стварање модерне српске војске. Француски утицај на њено формирање*, Београд, 1993; Љ. Поповић, М. Милићевић, *Министри војни Кнежевине и Краљевине Србије 1862–1918*, Београд, 1998, стр. 35–38.

⁸ Љ. Алексић, *н. д.*, 77.

⁹ О овим пушкама опширније: Б. Богдановић, *Пушке. Два века пушака на територији Југославије*, Београд, 1990, стр. 41–43.

¹⁰ Р. Перовић, *н. д.*, стр. 195–196.

¹¹ Г. Јакшић, В. Вучковић, *н. д.*, 159.

турски комесар у Европској дунавској комисији, затражили су 23. новембра објашњење од кнеза Кузе.¹² Вест је изазвала велику забринутост енглеске владе и била доведена у везу с тајним руско-француским протоколом о заједничком иступању на конференцији у Канлици, што је додатно продубило сумњу у намере руске владе на Балкану. Руски генерални конзул у Букурешту Гирс саветовао је румунску владу да избегне јасан одговор и узапћење оружја, док се француски конзул Тило (Tillos) држао потпуно по страни. Са сигурношћу се може рећи да Куза не би дао пристанак на превоз оружја да није рачунао бар на пасивно држање Француске. Званични Париз је у афери са српским оружјем одиграо важну улогу. Иако је средином октобра 1862. Едуар Друен де Лиис (Edouard Drouyn de Lhuys) заменио Тувнела на челу Министарства иностраних послова, чиме је француска спољна политика кренула другим правцем, став Француске по овом питању није се променио. Француски амбасадор у Цариграду Леонел де Мутје (Léonel de Moustier) објаснио је турским званичницима да је промена министра била у вези с царевом политиком у Италији и да она неће утицати на политику Француске на Истоку. Главни секретар румунског посланика у Цариграду Калимаки обавестио је румунског кнеза да ће му Француска и Русија пружити подршку у намери да се одупре узапћењу оружја. Мутје се, као и Тило, држао по страни, али се „брижљиво извештавао о оружју у духу благонаклоном“.¹³

Подржан од француске и руске дипломатије, кнез Куза учинио је све да оружје стигне до српске границе. Дао је налог Калимакију да изјави Порти да је најпре узаптио оружје јер наводно није знао чије је и коме је намењено. Међутим, када је 3. децембра од кнеза Михаила сазнао да је оружје намењено српској војсци, Куза је наредио да се са њега скине секвестар.¹⁴

Порта се обратила свим гарантним силама за помоћ. Енглеска и Аустрија дале су налог конзулима у Букурешту да предложе да се упути заједничка нота румунској влади. Док је руски представник одмах одбио да учествује, француски је из Париза добио налог да се придружи кораку својих колега. Конзули су 10. децембра предали заједничку ноту кнезу Кузи, у којој су му скренули пажњу на опасност којој се излаже у случају да допусти да оружје изађе из земље. Од њега се тражило да оружје стави под секвестар док се не испита његово порекло и намена. Румунска влада није дала одговор, а на

¹² МАЕ, Turquie 356, No 199, Мустје Друен де Лиису, Пера 27. XI 1862.

¹³ Ј. Ристић, *н. д.*, II, 180.

¹⁴ Р. Перовић, *н. д.*, 211.

поновни захтев конзула саопштила је да је наредила свом заступнику у Цариграду да обавести Порту и представнике гарантних сила „о предузетим мерама у погледу оружја“. „Те мере“ требало је да обезбеде пренос оружја, а 14. децембра упућени су одреди румунске војске да заштите његов прелаз преко Дунава у Србију. Поред тога, француски конзул је из добро обавештених извора сазнао да је на састанку који је одржала румунска влада донета одлука да овај транспорт представља национално питање. Такође је одлучено да ће у случају протеста сила бити проглашена независност и да ће њена војска помагати сваки устанак суседних народа против Турске.¹⁵

Михаилов телеграм Кузи требало је да олакша његов положај, при чему је српски кнез хтео да умири силе и да им стави до знања да оружје припада Србији. Било је потребно да се расправа с Портом и силама одужи, а да се за то време оружје превезе преко Дунава. Куза је обавестио српског кнеза да ће његова војска пружити заштиту конвоју ако Турска употреби силу. Са своје стране, Србија је упутила јаке одреде, са артиљеријом, на Доњи Дунав. У случају да турска војска пређе на територију Румуније, командант српских трупа добио је наређење да помогне румунској војсци.

Вест да се француски конзул у Букурешту придружио енглеском и аустријском колеги у намери да се узапти оружје, непријатно је изненадила и румунску и српску владу. Тило се до тада, као и Мутје, држао потпуно по страни. Изненађење је било утолико веће јер је два дана пре потписивања заједничке ноте француски конзул саопштио кнезу Кузи да није добио друга упутства осим да одбије сваку могућу оптужбу против Француске. На улици у Цариграду Мутје је зауставио српског посланика Јована Ристића, упитавши га да ли су пушке стигле у Србију. Вест о кораку француског конзула изненадила је Мутјеа, који је дао налог Тилоу да се држи по страни. Касније, на састанку с Ристићем, Мутје је разјаснио да је Тило директно из Париза добио налог да се придружи кораку својих колега пошто је Порта успела да обмане његову владу да је оружје намењено преврату у Бугарској, а да том приликом влада није послала свом амбасадору у Цариграду никаква упутства. Он је писао Друен де Лису да су четири конзула у Букурешту, чинећи у исто време корак код кнеза Кузе, можда мало и претерали, подвргавајући тиме критици Тилоов поступак.¹⁶ Мутје је саветовао да кнез Куза одбије да стави оружје под секвестар, али му је и замерио на неопрезним изјавама које је дао на рачун Француске. Желећи да се оправда пред енглеским и аустријским конзулом, Куза је рекао да се ради о францу-

¹⁵ МАЕ, Turquie 356, Тило Мутјеу, Букурешт, 15. XII 1862.

¹⁶ МАЕ, Turquie 356, Мутје Друен де Лиису, Пера, 24. XII 1862.

ско-руском оружју „намењеном за сврхе које две силе имају на Истоку“. По речима Ристића, ова несмотреност румунског кнеза изазвала је промену у држању Француске и принудила је да се придружи силама које су биле мање наклоњене Србији.¹⁷

Гарашанинова сумња да је поступак конзула у Букурешту везан за промену става француске владе према Србији није била без основа. Ту сумњу он је у неколико наврата изразио током разговора с француским вицеконзулом Дозоном.¹⁸ Долазак Друена де Лииса на чело Министарства спољних послова означио је крупну промену у француској спољној политици, како према Италији, тако и на Истоку. Друен де Лиис је био конзервативан државник и дипломата, близак Светој столици и круговима високог свештенства Католичке цркве у Француској. Због тога је желео да се одрже на снази уговори из 1815. године и да се Француска приближи Аустрији и Енглеској. Заједничко иступање трију сила у спољној политици користило би Француској и помогло очувању равнотеже сила у Европи. Друен де Лиис је желео да отклони сумње енглеске владе о постојању руско-француског протокола о заједничком иступању двеју сила на конференцији у Канлици, па је одлука француске владе да се њен конзул у Букурешту придружи корацима енглеског и аустријског колеге требало да послужи том циљу. Стога министар није желео ни у овом питању да се сувише одваја од Енглеске и Аустрије. Српска влада била је запрепашћена поступком конзула Тилоа, о чему је Гарашанин са страхом и горчином причао Дозону. Вицеконзул је одбацио идеју о промени става царске владе и подсетио Гарашанина да је Србија увек обавезна да тражи претходно одобрење Порте за набавку оружја. Председник српске владе сматрао је да Србија, која је узела у обзир савете Француске, не заслужује да се она на тако очигледан начин придружи доказаним српским непријатељима. По речима Дозона, Гарашанин у разговорима није увек користио довољно јаке аргументе, указујући на право Србије да се наоружава. Чињеница да влада у Београду није обавештена о налогу који је званични Париз дао свом конзулу у Букурешту послужила је Гарашанину као доказ да је дошло до преокрета у њеној политици: „Пушке ће се заменити, али не и потпора Француске“. На крају извештаја Дозон је написао Друен де Лиису да није успео да убеди Гарашанина. Гарашанин је желео да непосредно од Друен де Лииса добије објашњења о разлозима којима се водио. Неповерљив према вицеконзулу, Гарашанин је од њега крио порекло оружја.

¹⁷ Ј. Ристић, *н. д.*, стр. 182–183; Р. Перовић, *н. д.*, стр. 212–213.

¹⁸ МАЕ, *Turquie-Belgrade* 14, No 112, Дозон Друен де Лиису, Београд, 16. XII 1862.

Повређен због непријатних коментара који су се износили на рачун Србије поводом набавке оружја, кнез Михаило се телеграмом обратио Друен де Лиису. Сматрајући да би морао да буде заштићен због тога што је искрено поштовао преузете обавезе, кнез је одбацио изнете сумње у његово искрено држање према Порти. Михаило је изјавио да се не спрема за рат, да не гаји никакве непријатељске намере према сизерену и да је оружје набављено само ради одржања реда и безбедности у земљи. Кнез је молио царску владу да сагледа ово питање и са становишта које јој је он изнео. Телеграме сличног садржаја кнез је упутио министрима осталих гарантних сила.

Дана 17. децембра 1862. стигли су одговори француске и руске владе. Званични Париз примио је бројне извештаје у којима је упозорен да се кроз Влашку и Молдавију крећу конвоји са знатном количином оружја и муниције, намењени непознатом наручиоцу. Одлучна да допринесе одржавању мира на Истоку, а не знајући да је ова пошиљка намењена наоружавању српске војске, Француска је морала, у споразуму са другим силама, да затражи објашњење од кнеза Кузе. „Тај оправдани захтев није у супротности са наклоношћу коју цар осећа према Вашој светлости, што ми је Његово величанство ставило у дужност да Вам поновим“.¹⁹ Потпору кнезу Михаилу обећао је и Петроград.

Брз одговор Друен де Лииса кнезу Михаилу онемогућио је заједничко иступање сила. Чињеница је да су силе биле недовољно упућене да би оцениле и унапред осудиле држање српског кнеза. Француска је, као и Аустрија, сматрала да је упутно учинити нов демарш у Београду, али је притом желела да то учини самостално, задржавајући право да одлучи о његовој форми „да не би превазишла циљ који је требало постићи“.²⁰ Енглески министар спољних послова лорд Џон Расел није желео да се сувише одваја од Француске. Због тога се његова влада обратила Кнезу у блажој форми.²¹ Аустрија је одговорила српском кнезу путем личног писма министра спољних послова грофа Рехберга, у коме није садржан захтев да се оружје врати.²² Одговори руске, пруске и италијанске владе, написани у врло благом тону, саопштени су кнезу преко њихових конзула у Београду.

¹⁹ МАЕ, Turquie–Belgrade 14, Друен де Лиис, кнезу Михаилу, без датума.

²⁰ МАЕ, Turquie 356, No 107, Друен де Лиис Мутјеу, Париз, 31. XII 1862.

²¹ Љ. Алексић, *н. д.*, стр. 80.

²² МАЕ, Turquie 357, No 12, Рехберг кнезу Михаилу, Беч, 20. XII 1862, прилог извештају Мутјеа Друен де Лиису, Пера, 15. I 1863.

Кораци француске владе у Букурешту имали су за циљ да умире Енглеску и Аустрију и да отклоне њихове сумње о заједничком иступању с Русијом у питању српског оружја, као и у Источном питању уопште. Друен де Лиис је желео да укаже кнезу Михаилу да он и његова земља уживају наклоност царске владе. Преко вицеконзула Дозона министар је поручио да је његовој влади подједнако стало до тога да допринесе уклањању свега што би нанело ударац одржању мира на Истоку и да осигура привилегије и аутономију Србије. Ако је оружје намењено редовном наоружању народне војске и ако његова количина одговара потребама земље, француска влада је била спремна да то прихвати. Друен де Лиис је замолио кнеза да му пружи сва обавештења о оружју која би помогла да се проблем разјасни.²³ Министар је поручио Мутјеу да не предузима нове кораке у Цариграду пре него што га Порта на то позове. Он је требало да подржи захтеве Порте само ако количина оружја превазилази потребе редовног наоружања. Француска је желела одржање целокупности Отоманског царства, али није могла да оспорава право Србији и Румунији да се постарају за средства којима ће, у границама одређеним уговорима, бранити своју аутономију. У разговору са турским амбасадором у Паризу Џемил-пашом, Друен де Лиис је рекао да јавност не треба да буде изненађена поступком српског кнеза пошто је Порта, упркос савету да буде умерена, показала Црној Гори и Србији да је одлучна да примени систем принудних и оштрих мера, што ће код њих само ојачати потребу да се бране.²⁴

Михаилов телеграм подстакао је гарантне силе да јавно испоље свој став, а држање Француске допринело је да Пруска и Италија стану на страну Србије и Румуније.

Мутје је врло широко тумачио препоруке Друен де Лииса. Трудио се да их усклади са упутствима своје владе, према којима Србији и Румунији није требало стварати тешкоће у уређењу земље и учвршћењу унутрашње аутономије. Француски амбасадор је сматрао да Србија има право да се наоружава, да ју је држање Цариграда приморавало на то и да силе и Порта нису имале право да јој то забране док се не докаже да количина оружја превазилази стварне потребе.²⁵ Мутје је саставио ноту кнезу Михаилу и дао налог конзулу у Београду да је преда у исто време када то учине и његове колеге. Француски амбасадор изразио је задовољство садржајем кнежевог телеграма. Показујући лојалност према Порти и објављујући да

²³ МАЕ, *Turquie–Belgrade* 14, No 11, Друен де Лиис Дозону, Париз, 19. XII 1862.

²⁴ МАЕ, *Turquie* 356, No 105, Друен де Лиис Мутјеу, Париз, 19. XII 1862.

²⁵ Љ. Алексић, *н. д.*, 81–82.

никада није имао других намера осим да осигура ред и безбедност своје земље, Михаило је пружио доказ више да жели да поштује одлуке сила и своје обавезе према сизерену.²⁶ Конзули Аустрије и Енглеске одустали су од предаје својих нота српском кнезу.²⁷

У ранијим случајевима ни гарантне силе ни Турска нису сматрале да је Србији потребна дозвола за увоз оружја. Изгледа да је Француска била прва сила која је то условила одобрењем Порте. Средином августа 1861. године, када јој се Кнежевина обратила с молбом да јој прода пушке, француска влада је одговорила да посао може да се закључи тек када Србија отклони тешкоће око преноса оружја које могу да јој створе Порта или нека друга сила.²⁸ Ситуација постаје јаснија када се узме у обзир да је захтев Србије упућен француској влади непосредно пред сазив Преображенске скупштине. После одлука које су донете на Скупштини било је скоро немогуће издејствовати Портин пристанак. Поред тога што су одлукама Скупштине практично суспендоване најважније одредбе Устава из 1838. године и повређена њена права, турска влада је највише зазирала од установе Народне војске, на чијем челу је био француски официр Иполит Монден.

Монден је стигао у Кнежевину на захтев српске, а уз одобрење француске владе. Неколико месеци по његовом доласку српска влада је од Француске затражила и оружје. Вероватно је да француска влада, упозната са одлукама Преображенске скупштине, није желела јавно да помаже уздизање војне силе турског вазала, јер би то пробудило сумње Порте у њено непријатељско држање. Не треба изгубити из вида и околности које се односе на општу политику Француске: да је био на снази споразум између ње и Русије (од 1857) и да је француска интервенција у Сирији недавно окончана (јуна 1861), чиме се Француска умешала у унутрашња питања Отоманског царства. Француска је била наклоњена јачању аутономије Кнежевине, али не по цену да поремети односе с Портом. Српска влада је тек у новембру 1861. године одлучила да затражи од Порте, у складу са препоруком Париза, дозволу за увоз оружја. Међутим, Јован Ристић је одустао од наведеног захтева по савету француске амбасаде у Цариграду.²⁹ Србија је упутила захтев Порти за увоз оружја у децембру 1861. године, када је у Париз послат Манојло Јокић.³⁰ У лето 1862, приликом боравка Милоја Лешјанина у Па-

²⁶ МАЕ, *Turquie* 357, No 12, Анекс уз извештај, Мутје Друен де Лиису, Пера, 15. I 1863.

²⁷ МАЕ, *Turquie-Belgrade* 14, No 3, Ботмилио Друен де Лиису, Београд, 11. II 1863; Ј. Ристић, *н. д.*, II, стр. 199–200.

²⁸ МАЕ, *Turquie-Belgrade* 13, Тувнел Тастиу, Париз, 21. VIII 1861.

²⁹ МАЕ, *Turquie-Belgrade* 13, No 54, Тасти Тувнелу, Београд, 16. XI 1861.

³⁰ МАЕ, *Turquie-Belgrade* 13, No 57, Тасти Тувнелу, Београд, 3. XII 1861.

ризу, тадашњи министар Тувнел је рекао да је француска влада против тога да Србија набави оружје из њених магацина.³¹ У децембру 1862. године, када је избила афера око преноса српског оружја кроз Румунију, француски вицеkonzул у Београду указао је Гарашанину да је, као и раније, Србија за куповину оружја из Француске претходно требало да затражи пристанак Порте.³² При томе се француски вицеkonzул позивао на међународне уговоре који нису садржали ову одредбу. Вероватно је да је француска влада сматрала да се подразумевало да, на основу вазалних обавеза према Порти, Србија од исте тражи претходну сагласност. У случају да Србија увезе оружје без сагласности Порте, француска влада би то тумачила као кршење вазалних обавеза. Француска влада својим ставом омогућавала је Порти да захтева од Србије поштовање једне обавезе која није произлазила из међународних уговора, хатишерифа, као ни из недавно усвојеног Протокола конференције у Канлици.

Пошто њени притисци на српску и румунску владу нису уродили плодом, Порта је прибегла последњем делотворном средству.³³ По члану VIII Конвенције о Дунавским кнежевинама, која је донета у Паризу 19. августа 1858, Порта је имала право да у споразуму с гарантним силама предузме потребне мере за успостављање реда. Протоколом од 13. априла 1859, којим је конференција сила у Паризу признала избор Кузе за кнеза, турска влада је овлашћена да сазове комисију гарантних сила у случају размимоилажења око тумачења Конвенције о Дунавским кнежевинама из 1858. године. Крајем децембра 1862. Порта је дала налог својим представницима код сила потписница наведене конвенције да их позову и да се у Букурешт пошаљу комесари сила и Турске, који ће заједнички утврдити појединости које се односе на набавку оружја и позвати румунску владу на поштовање уговорних обавеза.³⁴ Аустрија је одмах подржала предлог, док је лорд Расел саопштио да је његова влада увек била спремна да усагласи свој став с мишљењем Француске.³⁵ Енглеска влада није желела да својим непопустљивим ставом примора Француску да подржава руско становиште. Она се трудила да добије пристанак Друен де Лииса, јер француски амбасадор у Цариграду није намеравао да без изричитог налога свог министра предузме кораке против кнеза Кузе.³⁶

³¹ Ј. Ристић, *н. д.*, II, стр. 179.

³² МАЕ, Turquie–Belgrade 14, No 112 déchiffrement, Дозон де Лиису, Београд, 16. XII 1862.

³³ Р. Перовић, *н. д.*, стр. 219.

³⁴ МАЕ, Turquie 356, No 214, Мутје Друен де Лиису, Пера, 24. XII 1862.

³⁵ МАЕ, Turquie–Belgrade 14, отправник послова француске амбасаде у Лондону Друен де Лиису, Лондон, 29. XII 1862.

³⁶ Љ. Алексић, *н. д.*, стр. 82–83.

Друен де Лиис је сматрао да је у интересу Француске да и она учествује у тој комисији.³⁷ Поручио је руској влади да ће присуство француског делегата представљати јемство против доношења преоштрих оцена и пристрасних закључака.³⁸ Општеполитички разлози налагали су Француској да се споразуме с Енглеском и Аустријом. С друге стране, није требало допустити да Русији припадну све заслуге што је узела у заштиту кнеза Кузу, који је био штићеник цара Наполеона, а Француска је од Румуније намеравала да створи препреку руском продирању на Балкан.³⁹ Због тога је било потребно да она ту одржи јак утицај. За покретање предложеног поступка од стране Турске, сагласно одредбама Протокола од 6. септембра 1859, била је потребна једногласна оцена амбасадора у Цариграду да је у питању повреда Конвенције о Дунавским кнежевинама из 1858. године. Руски амбасадор у Паризу барон Будберг пренео је Друен де Лиису садржај депеши вицекањцелара и министра спољних послова кнеза Горчакова, који је сматрао да нема разлога за слање комисије у Букурешт јер пренос оружја кроз Румунију није представљао повреду Конвенције.⁴⁰ Иако је начелно пристао да се пошаље комисија у Букурешт, Друен де Лиис је настојао да се испита да ли постоји основа за њено образовање, остављајући Мутјеу да то реши у споразуму са својим колегама. У случају да се амбасадори сила сложе с Мутјеом у томе да се одобри слање комисије, француски министар је сматрао да делегати, када буду утврдили чињенично стање, треба искључиво да захтевају да се стави секвестар на оружје које се још буде нашло на територији Румуније.⁴¹ Пошто би пренос оружја већ био извршен док комисија стигне у Букурешт, њено слање било би унапред лишено сваке практичне вредности.⁴² Друен де Лиис је оставио Мутјеу пуну слободу одлучивања.

После овако широких овлашћења које је добио од свог министра, Мутје је донео одлуку да Француска не учествује у истрази. Без сумње, на то је утицао и став руске владе. У разговору с турским министром спољних послова Али-пашом Мутје је истакао да треба радити на томе да се успостави поверење између Турске и дунавских кнежевина. Такође је додао да сваки поступак становништва тих земаља не би требало тумачити као заверу уперену против безбедности Царства. Француски амбасадор је упитао Али-пашу зашто

³⁷ Г. Јакшић и В. Вучковић, *н. д.*, стр. 165.

³⁸ МАЕ, *Turquie* 357, No 1, Друен де Лиис Мутјеу, Париз, 2. I 1863.

³⁹ Ј. Ристић, *н. д.*, II, стр. 206.

⁴⁰ МАЕ, *Turquie* 357, No 3, Друен де Лиис Мутјеу, Париз, 16. I 1863.

⁴¹ МАЕ, *Turquie* 357, No 1, Друен де Лиис Мутјеу, Париз, 2. I 1863.

⁴² Љ. Алексић, *н. д.*, стр. 83.

турска власт неделотворним поступцима пружа прилику кнежевима Кузи и Михаилу да у корист њихове популарности подстичу родољубље код својих народа.⁴³

На састанку који су 20. јануара 1863. године у Цариграду одржали амбасадори сила поводом слања комисије у Букурешт, енглески амбасадор Хенри Булвер изнео је предлог да се комисији стави у задатак решавање свих спорних питања у односима између Румуније и Порте. Радило се о експропријацији прихода од имања румунских манастира и о капитулацијама.⁴⁴ По налогу кнеза, румунска скупштина узаптила је приходе манастира који су били намењени одржању светих места у Палестини и ставила их у државни буџет. После тужбе коју су поднели калуђери манастира, Порта се обратила румунском кнезу, оштро осуђујући његов поступак, називајући га отимачином.⁴⁵ Мутје је одбио да расправља о другим питањима осим о преносу оружја. С тим су се сложили представници Русије, Италије и Пруске. Изражавајући бојазан своје владе и своју личну да би боравак комисије могао да изазове нове тешкоће, француски амбасадор се трудио да осујети њен одлазак у Букурешт.⁴⁶ Мутје је сматрао да није на владама сила, већ на њиховим амбасадорима у Цариграду да донесу одлуку о слању комисије, и то на основу заједничке процене о томе да ли постоји повреда Протокола од 6. септембра 1859. године. Сматрајући да се сви слажу да је најважније да се односи између Порте и дунавских кнежевина успоставе на основама међусобног поверења, француски амбасадор изнео је предлог у духу савета које је раније дао Али-паши. Било је потребно да кнез Куза слањем једне личности, чији би долазак у Цариград био по вољи султановим министрима, учини корак којим ће умирити Турску и уклони њено неповерење. Сви представници сила усвојили су ово мишљење и донели одлуку да се предлог упути румунском кнезу. Булвер и аустријски амбасадор барон Прокеш изразили су жељу да се кнезу Михаилу саветује сличан корак. Мутје је прихватио сугестију, док је руски отпавник послова Новиков био против. Мутје му је обећао да неће упутити никакав предлог у Београд пре него што руска влада пошаље своја упутства у Цариград и пре него што се сазна на какав пријем је наишао предлог амбасадора код кнеза Кузе.⁴⁷

⁴³ МАЕ, Turquie 357, No 14, Мутје Де Лиису, Пера, 15. I 1863.

⁴⁴ МАЕ, Turquie 357, No 18, Мутје Друен де Лиису, Пера, 22. I 1863.

⁴⁵ Ј. Ристић, *н. д.*, II, стр. 206–207.

⁴⁶ Љ. Алексић, *н. д.*, стр. 84.

⁴⁷ МАЕ, Turquie 357, No 18, Мутје Друен де Лиису, Пера, 22. I 1863.

Руска влада дала је одобрење Новикову да узме учешћа у корацима код кнеза Кузе, али не и код кнеза Михаила, чији је положај, по њеном мишљењу, био другачији. Кнез Куза је одговорио да прихвати савет амбасадора и да ће послати румунског заступника у Цариграду Константина Небрија да са Портом реши спорно питање. Мутје је 28. јануара, да би умирио страховања свог аустријског колеге, послао упутства вицеконзулу Дозону у Београд. Он је сматрао да би Михаило оставио добар утисак у Цариграду када би следио пример румунског кнеза. Мутје је, у врло благој форми, саветовао српског владара да предузме кораке којим би Porta била поново уверена у његове искрене намере, али да то учини тако да не буде повређено његово достојанство. Француски амбасадор саветовао је кнеза на овакав корак да би се спречила могућност да Аустрија поново затражи слање српског изасланика у Цариград.

Благ начин на који је Мутје саветовао кнеза Михаила „да учини што год што би Порти драго било“, остављао је српском владару пуну слободу одлучивања.⁴⁸ Српски кнез је сматрао да не треба усвојити савете амбасадора и да је у писмима великом везиру у довољној мери пружио оправдања и доказао своју лојалност. Споразумно иступање већине амбасадора, којима се придружио и Хенри Булвер, само га је додатно учврстило у овој намери. Али-паша је престао да помиње аферу с оружјем.

Иако је кнез Михаило одбио да удовољи жељи конференције амбасадора, требало је да српска влада у извесној мери удовољи саветима Мутјеа, до чијег мишљења јој је било стало. Поред тога, за српску владу је било важно да из поштовања према представницима гарантних сила, који су овом приликом стали на њену страну, учтивим гестом задовољи форму и умири Порту. Јован Ристић је, у кнежево име, замолио Мутјеа за савет шта је прикладно учинити у том правцу. По Мутјеовом мишљењу, било је најпааметније да Гарашанин пошаље Ристићу упутства којим би званичним путем Алипаши пружио сва потребна објашњења. У исто време француски амбасадор је саветовао да кнез обавести великог везира да је послао своја упутства, остављајући слободу свом представнику у Цариграду да, у зависности од тога на какав пријем то наиђе, одлучи да ли ће писмо уручити или не. У сваком случају, кораци српске владе није требало да уследе пре завршетка Небријеве мисије и пре него што се утврди какав је утицај она имала на односе између Порте и кнеза Кузе.⁴⁹ Кнез Михаило је невољно пристао да Гарашанин напи-

⁴⁸ Ј. Ристић, *н. д.*, II, стр. 211; Љ. Алексић, *н. д.*, стр. 85.

⁴⁹ МАЕ, *Turquie* 357, No 22, Мутје Друен де Лиису, Пера, 4. II 1863; Ј. Ристић, *н. д.*, II, стр. 212–215.

ше ово писмо, при чему би Ристић Али-паши пружио и нека усмена објашњења. Српска влада је поново указала Порти и гарантним силама да је кнез својом дотадашњом лојалношћу заслужио да му се и овом приликом поклони поверење.⁵⁰ Гарашанин је подсетио да су пушке наручене у тренутку када се Србија налазила у великој опасности. Количина од 30.000 није била довољна српској влади да организује одбрану земље.⁵¹ Ристић је сачекао да Негри обави своју мисију на Порти, а затим је Али-паши предао копију писма. Министар је изјавио да је задовољан његовом садржином, да ће о томе обавестити султана и остале министре, надајући се да ће и на њих оставити добар утисак. Тиме је афера са српским оружјем била окончана.

Закључак

Пренос оружја преко Румуније био је повод за дипломатски спор великих сила, које су, вођене својим интересима на Балкану, поново одмериле снаге. По окончању афере било је мање важно да ли ће Србија, Румунија или Турска извући неке непосредне користи, већ да заинтересоване силе сачувају или ојачају своје позиције на Истоку. Турска и Балкан били су само средство у остваривању циљева њихове политике, а њихов став према Србији потврђен је и овом приликом.

Током трајања афере Француска је била наклоњена Србији и Румунији. Својим ставом Париз и Петроград омогућили су Србији да пренесе оружје, а Порта је спречена да против кнежевина предузме одлучније мере. Од битног значаја за успешно спровођење акције био је и утицај Француске на Румунију. Општа политика коју је водила на Истоку налагала је Другом царству да, у складу са начелом народности, пружи подршку и Србији и Румунији. Ову политику Леонел Мутје доследно је спроводио. С друге стране, Едуар Друен де Лиис, дајући предност заштити интереса Француске у Италији и ширењу њеног утицаја у Мексику, обраћао је мање пажње на Источно питање. Благонаклон став према Србији и Румунији сведочи о томе да Друен де Лиис није желео да мења француску политику на Истоку, што је још увек подржавао Наполеон III. Међутим, потреба да се на пољу опште политике приближи Аустрији и Енглеској захтевала је од Француске да буде уздржана, не подржавајући искљу-

⁵⁰ МАЕ, *Turquie-Belgrade* 15, No 15, Анекс уз извештај, Ботмилио Друен де Лиису, Београд, 17. II 1863.

⁵¹ МАЕ, *Turquie* 357, No 37, анекс уз извештај бр. 2, Мутје Друен де Лиису, Пера, 26. II 1863.

чиво руске предлоге. Док су Енглеска и Аустрија отворено стале на страну Порте, а Русија на страну Србије и Румуније, Француска је настојала да компромисним ставом издејствује да се афера повољно оконча по кнежевине. Енглески амбасадор у Паризу Каули скрепуо је пажњу цару Наполеону да његова влада, повремено дајући разумне савете, оваквим ставом заправо охрабрује Србију и Румунију.⁵² Догађаји у вези са устанком у Пољској, почетком 1863. године, утицали су на одлуку сила да се спор реши што пре.

Uroš Tatić
Research Assistant
HISTORICAL INSTITUTE, BELGRADE

FRENCH ATTITUDE TOWARDS SUPPLYING WEAPONS TO SERBIA IN 1862

(Summary)

In the events related to the supply of weapon in 1862 France favoured Serbia and Romania. This approach was determined by its policy regarding the Eastern Question, which was still favoured by Emperor Napoleon III. However, the new minister of foreign affairs Drouyn de Lhuys belonged to the faction that was giving priority to other foreign policy issues. The French minister and his government did not want to detach themselves from England and Austria and side only with Russia. This made them willing to made concessions in the negotiations with the representatives of those big powers. The French government wanted Turkey, Austria and England to take a more moderate course, which would allow for an outcome of the dispute that would be favourable to both Principalities.

⁵² В. Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд, 1925, стр. 119.